

המהדרין מן המהדרין \ הרב חיים שרייבר

למדנו במסכת שבת¹:

"תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין - נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך; ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל - כנגד ימים היוצאין. וחד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד פרי החג, וטעמא דבית הלל - דמעלין בקדש ואין מורידין. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: שני זקנים היו בצידן, אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל, זה נותן טעם לדבריו - כנגד פרי החג, וזה נותן טעם לדבריו - דמעלין בקדש ואין מורידין."

השאלות בסוגיא

הפני יהושע² מקשה, שלכאורה, הטעמים המובאים בגמרא, כנגד ימים הנכנסים או כנגד ימים היוצאים, כנגד פרי החג או מעלין בקדש אינם מספיקים, שכן מאחורי טעמים אלו קיימת הנחת היסוד שצריך להוסיף או לפחות ממספר הנרות בכל לילה ולילה, ועל הנחה זו יש לשאול תחילה "למה חילקו חכמים בין הפרקים ולא השוו מדותיהם שידליקו בכל הלילות בשוה, או אחד אחד או שמנה שמנה". ורק אחר שנבין את טעמם של חכמים מדוע יש לחלק בין הימים, יהיה מקום לטעמים השונים כיצד כדאי לשנות.

ויש לשאול שאלה נוספת. לשם מה הביאה הגמרא את המעשה של שני זקנים שהיו בצידן? מה מוסיף מעשה זה על מה שנאמר תחילה שיש מאן

¹ כא,ב (מקורות שיובאו בהמשך ללא שם המסכת או הדף הכוונה היא למסכת שבת כא,ב).

² ד"ה פליגי בה תרי אמוראי.

דאמר שמחלוקת בית הלל ובית שמאי היא בטעמים כנגד פרי החג, או מעלין בקודש? במיוחד יש להקשות קושיא זו על הרי"ף³, שהביא מעשה זה בפסקיו, ומשמע שנלמד ממעשה זה ענין הלכתי, ואם כן יש להבין מהו? שאלה נוספת שהעסיקה את האחרונים⁴ היא, מהי הנפקא מינא בין הטעמים, בין מאן דאמר שטעמיהם של בית שמאי ובית הלל הם כנגד ימים הנכנסין וכנגד ימים היוצאין, ובין מאן דאמר שטעמיהם כנגד פרי החג ומעלין בקודש ואין מורידין?

הפני יהושע מיישב את קושייתו:

"והנראה בזה, דודאי כן הוא מעיקר התקנה, אלא דטעמא דמהדרין מן המהדרין, דכיון שבכל יום ויום נתרבה פרסום הניסא וחיבת המקום יותר ויותר לכך ראוי לעשות הדור מצוה לפי ערך פירסום הנס והחיבה".

ביסוד הכל עומדת העובדה שבכל יום שעבר, הנס נעשה גדול יותר, שכן פך קטן שמספק שמן לשמונה ימים זהו נס גדול יותר מפך קטן שמספק שמן לשלושה ימים וכדומה. בנוסף לכך, מוסיף הפני יהושע, שהנס שהלך וגדל הראה גם "חיבת המקום" כלפי עם ישראל, ולכן ראוי להדר במצוה זו ולהרבות בה⁵.

³ ט, ב בדפי הרי"ף.

⁴ חתם סופר ד"ה אחד עשה כב"ש, שפת אמת ד"ה מעלין בקודש, בית הלוי על התורה - לחנוכה ד"ה חד אמר טעמא.

⁵ הפני יהושע מסביר שטעמו של מאן דאמר כנגד הימים היוצאין (בית הלל) הוא, שבכל לילה נוסף נס בנרות המנורה שהצליחו לדלוק עוד לילה, ומשום כך ראוי להרבות בנרות כפי מספר אותם הימים. וטעמו של מאן דאמר כנגד ימים הנכנסין (בית שמאי) הוא "שעיקר הנס לא נעשה אלא בפך שבליילה ראשונה לא הורק ממנו אלא חלק שמינית ומזה נתמלאו כל נרות המנורה, וכיון שנשארו שבעה חלקים כאילו עדיין בפך היה ניכר ונרגש שיאריך זמן הנס עוד שבעה ימים מש"ה ראוי להדליק שמנה...דמשום שהיה עיקר הנס בפך והפך בכל יום היה מתמעט והולך מש"ה ראוי לעשות הידור מצוה גם כן בענין זה דפוחת והולך".

מעשה בשני זקנים שהיו בצידן

שאלנו לעיל, לשם מה הביאה הגמרא את המעשה של שני זקנים שהיו בצידן? ובמיוחד הקשינו על הרי"ף שהביא מעשה זה בפסקיו, איזו הלכה נלמדת דוקא ממעשה זה?

הביאור הלכה⁶ מסביר שהכלל שקיימא לן "הלכה כבית הלל", וכן "בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה", וממילא לא ניתן לעשות כדעת בית שמאי, הוא רק במחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל בעיקר הדין, אבל אם נחלקו בית שמאי ובית הלל בענייני הידור, לא נאמר כלל שהלכה כבית הלל. לכן הביא רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן את המעשה בשני זקנים שאחד עשה כדברי בית שמאי, למרות שכבר נפסקה הלכה כבית הלל, ללמדנו שבהידורים (כאמור מחלוקת בית שמאי ובית הלל היא לגבי המהדרין מן המהדרין) ניתן לעשות כבית שמאי, וכך אכן נהג זקן אחד. וכך מיישב הביאור הלכה את הרי"ף – הרי"ף הביא את המעשה בשני זקנים ללמדנו כלל זה שבמחלוקת בין בית שמאי ובית הלל בהידורים ניתן לעשות כבית שמאי.

הביאור הלכה מסיים: "אכן מדלא הוזכר דבר זה בשום פוסק אין לצרף דבר זה להלכה כלל ולא כתבתי רק לעורר לב המעיינים". חשוב לציין, שבימינו נתגלה פירוש הריטב"א על מסכת שבת, ושם כותב הריטב"א⁷ את אותו חידוש הלכתי שאמר הביאור הלכה. הריטב"א מיישב את השאלה כיצד נהג אותו זקן כדברי בית שמאי והרי יש מאן דאמר "שהעושה כדברי בית שמאי לא עשה כלום או חייב מיתה" – ועל כך ענה הריטב"א "שאני הכא שאין מחלוקתם אלא להדור מצוה בעלמא".

⁶ סימן תרעא ד"ה וי"א.

⁷ ד"ה אחד עשה.

מחלוקת התוספות והרמב"ם בדין המהדרין מן המהדרין

ידועה המחלוקת בין התוספות והרמב"ם לגבי הדין של המהדרין מן המהדרין.

תוספות⁸ כתבו בשם ר"י שדין המהדרין מן המהדרין מוסב על עיקר הדין – על נר איש וביתו. אם כן, שני ההידורים בין המהדרין ובין המהדרין מן המהדרין מוסבים על עיקר הדין נר איש וביתו, אלא שישנו הידור אחד והוא המהדרין שעושים נר לכל אחד ואחד, והידור אחר שהם המהדרין מן המהדרין שאינם עושים נר לכל אחד ואחד, אלא מוסיפים נרות או פוחתים במספר הנרות במהלך ימי החנוכה.

לפי פירוש זה, יש לומר שהסיבה שהידור אחד נקרא מהדרין והידור אחר נקרא מהדרין מן המהדרין, על אף שכל אחד עושה רק הידור אחד, היא שההידור להוסיף או לפחות במספר הנרות הוא הידור טוב יותר שכן יש בו היכר "כשמוסיף והולך או מחסר, שהוא כנגד ימים הנכנסים או היוצאים". התוספות מכריחים את שיטתם, שאין לומר שהמהדרין מן המהדרין מוסב על המהדרין, שהרי כל טעמם של בית הלל ובית שמאי הוא משום היכר לימים הנכנסים ולימים היוצאים, ואם ידליקו כמספר האנשים שבבית ואף יוסיפו נר לכל אחד אין היכר לימים, אלא יחשבו הרואים שזהו מספר האנשים שבבית. ועל כן כתבו התוספות שמהדרין מן המהדרין מוסב על עיקר הדין - נר איש וביתו.

הרמב"ם⁹ כתב: "כמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד, והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים, והמהדר יתר על זה ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד ואחד בלילה הראשון ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד. כיצד הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות

⁸ ד"ה והמהדרין.

⁹ הלכות מגילה וחנוכה פרק ד הלכה א-ב.

ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלשים עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים נרות".

מבואר בדברי הרמב"ם שהמהדרין מן המהדרין מקיימים גם את דין המהדרין ומדליקים נרות כפי מספר בני הבית, ומוסיפים נרות כפי הימים. יש מקום להקשות על דברי הרמב"ם מהוכחת התוספות כנגד שיטה זו - הרי כעת אין כל היכר לימים, שכן אין אנו יודעים אם מספר הנרות שדולקים הם כמספר בני הבית, או כנגד הימים.

הסבר הגר"א¹⁰ בדעת הרמב"ם

בביאור טעמיהם של בית שמאי ובית הלל בגמרא נאמרו שתי שיטות:

"אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל - כנגד ימים היוצאין. וחד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד פרי החג, וטעמא דבית הלל - דמעלין בקדש ואין מורידין".

למד הגר"א ששני טעמים אלו חולקים, ויש ביניהם נפקא מינה בביאור הדין של המהדרין מן המהדרין. למאן דאמר שהטעם הוא כנגד ימים הנכנסים וכנגד ימים היוצאים, מעלתו של "המהדרין מן המהדרין" היא בכך שעושה היכר לימים, ולכן המהדרין מן המהדרין לא מוסב על המהדרין, כדעת התוספות, שהרי אז אין כלל היכר לימים. לעומתו, המאן דאמר שהטעם הוא כנגד פרי החג ומעלין בקודש סובר, שאין צורך בהיכר הימים כלל, אלא רק לפחות במספר הנרות כדוגמת פרי החג או להוסיף משום מעלין בקודש. וממילא, ניתן לומר שהמהדרין מן המהדרין מוסב על המהדרין, שידליק נר לכל אחד ואחד ויוסיף נרות בכל לילה. בהמשך הגמרא נאמר:

"אמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן שני זקנים היו בצידן אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקודש ואין מורידין".

¹⁰ביאור הגר"א, או"ח סימן תרע"א סק"ד.

למד הגר"א שהגמרא הביאה את המימרא של רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן לאחר דברי עולא שהביא את שתי ההבנות למחלוקת בית שמאי ובית הלל, ללמדנו שהטעם העיקרי למחלוקת הוא פרי החג - מעלין בקודש, והמעשה בשני זקנים הוא בבחינת תניא כוותיה כמאן דאמר פרי החג - ומעלין בקודש. אם כן, עולה שלמסקנת הסוגיא אין טעמיהם של בית שמאי ובית הלל משום היכר הימים, ולכן לא צריך כלל היכר לימים בהדלקת הנרות.¹¹

כעת מתורצת שיטת הרמב"ם שפסק שידליק נר לכל אחד ואחד ויוסיף נרות בכל לילה, כיון שהגמרא הכריעה שהטעמים של היכר הימים אינם עיקריים, מעתה אין צורך לעשות היכר לימים בהדלקה, ועל כן ניתן לומר שהמהדרין מן המהדרין מוסב על המהדרין וכדברי הרמב"ם.

יש להבין לפי הסבר זה, אם אין כל טעם להוספת הנרות משום היכר הימים מה שייך לומר מעלין בקודש, אם אין כלל מקור וטעם לשנות את מספר הנרות מדוע נאמר שיש להוסיף מטעם שמעלין בקודש?¹² על פי דברי הפני יהושע ניתן להסביר, שמכיון שבכל יום ויום נתרבה פירוסם הנס ונתגלתה יותר חיבת הקב"ה לעמו, "לכך ראוי לעשות הדור מצוה לפי ערך פירוסם הנס והחיבה". הסיבה לשנות אינה קשורה לימים הנכנסים או היוצאים אלא לגודל הנס, ולכן ראוי להוסיף בכל יום עוד נר, לדעת בית הלל, ולהרבות במצוה זו לפרסם את הנס. לעומתם, סוברים בית שמאי שיש לפחות במספר הנרות מידי יום "לפי ענין הנס דהיה מתמעט

¹¹ החת"ם סופר (בחידושו ד"ה אחד עשה כב"ש) הביא את דרשת ראנ"ח שכך למד את המחלוקת בין הטעמים בגמרא, ותלה בזה את מחלוקת התוס' והרמב"ם איזה טעם הוא עיקרי.

¹² השפת אמת בחידושו לגמרא (ד"ה בגמ' מעלין בקודש) הקשה קושיא זו על הבנה מעין זו בביאור הנפקא מינה שבין הדעות ללא קשר להסבר הגר"א "אך זה אינו דבאמת טעם ימים אית להו לכו"ע דאי לאו הכי וכי מצוה להעלות בקודש". וכן הקשה בית הלוי על חנוכה (לאחר ביאורו על פרשת ויגש) ד"ה גמרא חד אמר טעמא, שודאי לכו"ע עיקר החידור הוא "שיהיו הנרות לפי מספר הימים שנעשה בהם הנס דאם לא כן למה לו להוסיף או לפחות".

והולך". אלא, שאין זו סיבה מספיקה "לעשות הידור מצוה בענין זה דפוחת והולך כיון דהלכה פסוקה בכל מקום דמעלין בקודש ולא מורידין" לכן הוצרכו בית שמאי לנקוט בטעם של פרי החג ששם מצינו שפוחת והולך, ואם כן כל שכן כאן שייך לפחות מידי יום, כיון שעיקר הנס היה בפך והפך בכל יום היה מתמעט והולך.

החת"ם סופר¹³ מפרש בצורה אחרת וז"ל: "ונראה לי לבית שמאי עשו עיקור ממפלת השונאים על כן פוחת והולך כשבעים פרי החג שהמה נגד ע' אומות ולבית הלל קבעו נגד עלייתן של ישראל על כן מעלין בקודש". בית שמאי ובית הלל נחלקו מהו עיקר השבח שעבורו תקנו את הדלקת נרות חנוכה: לדעת בית שמאי על מפלת השונאים, ולכן יש לפחות בכל יום במספר נרות להדגיש ענין זה. אכן, לדעת בית הלל עיקר התקנה של הדלקת נרות חנוכה נקבעה "נגד עלייתן של ישראל", ולכן יש לעלות בקודש ולציין את העליה וההוספה במעלתן של ישראל.

מכל מקום, הגר"א מבאר בזאת גם את דברי הרי"ף שהביא בפסקיו את הסיפור על שני הזקנים שהיו בצידן, שכן המעשה של שני זקנים הוא סיום הסוגיא ומהווה מעין פסק הלכה מהם הטעמים העיקריים במחלוקת, על כן הרי"ף הביא מעשה זה כפסיקת הלכה לומר שאין צורך בהיכר של ימים הנכנסים או היוצאים, וכפי שבארנו ברמב"ם.

הסבר בית הלוי בדעת התוספות

רבי יוסף דוב סלוביצ'יק בספרו בית הלוי¹⁴ מבאר, כהמשך לדברי הגר"א, כיצד למדו התוספות את המחלוקת בין הטעמים.

התוספות למדו ששתי הדעות סוברות, שעיקר ההידור הוא, שיהיו נרות לפי מספר הימים שנעשה בהם הנס "דאם לא כן למה לו להוסיף או לפחות", ולכן מוסיפים או פוחתים במספר הנרות. אלא, שהמאן דאמר כנגד ימים הנכנסים וכנגד ימים היוצאים סבר, שלדעת בית שמאי התקנה היתה

¹³ חידושי החת"ם סופר ד"ה אחד עשה כב"ש.

¹⁴ בית הלוי על התורה - חנוכה (לאחר ביאוריו על פרשת ויגש) ד"ה גמרא חד אמר טעמא.

שההידור יהיה דוקא כנגד הימים הנכנסים, ובית הלל סוברים שההידור הוא דוקא כנגד הימים היוצאים. ואילו המאן דאמר כנגד פרי החג ומעלין בקודש סבר, שבין בית שמאי ובין בית הלל מודים שאפשר היה לתקן את ההידור או כנגד הימים הנכנסים או כנגד הימים היוצאים, אלא שבית שמאי סוברים שתקנו שההידור יהיה כנגד הימים הנכנסים כמו שהיה בפרי החג, ובית הלל סוברים שתקנו את ההידור כנגד הימים היוצאים משום דמעלין בקודש. לפי פירוש זה, הטעמים של פרי החג מעלין בקודש הם סיבה לבחירת סוג ההידור¹⁵.

אם כן, לפי שתי הדעות יש צורך בהיכר לימדים, ועל כן למדו התוספות שהמהדרין מן המהדרין לא מוסב על המהדרין אלא על עיקר הדין.

הבית הלוי כותב נפקא מינא בין הטעמים לפי הבנה זו, כגון: שיש לו ביום החמישי רק ארבעה נרות, למאן דאמר הראשון (על פי בית הלל) ידליק רק נר אחד כיון שבארבעה נרות אין כל היכר לימים היוצאים ואין באפשרותו להדר כעת. אבל, למאן דאמר השני, שגם בית הלל מודים שהיו יכולין לעשות הידור לפי הימים הנכנסים ורק משום שמעלין בקודש אמרו שההידור יהיה כפי הימים היוצאים, אם כן כשאין לו רק ארבעה נרות, ידליק את ארבעתם ויהיה ההידור כנגד ימים הנכנסין.

השפת אמת¹⁶ כותב שהנפקא מינה בין הטעמים תהיה, אם אין לו ל"ו נרות בשביל כל ימי החנוכה לקיים את ההלכה של מוסיף והולך בכל הלילות, אלא יש לו רק עשרים נרות וכדומה. שלטעם היכר הימים יתחיל לקיים המצוה לפי מה שיש לו שנים ושלושה לילות, ובשאר הלילות ידליק אחד, שכיון שבימים הראשונים יש לו, יקיים את המצוה כתיקונה. אבל, לטעם שמעלין בקודש, יש לו להתחיל ולהדליק נר אחד בכל לילה, ולקראת הלילות האחרונים ידליק כמספר הימים כסדר כל העולם, וזאת כדי שלא יהיה מוריד בקודש, אם יעשה הפוך.

¹⁵ השפת אמת (ד"ה שם בגמרא מעלין בקודש) מסביר את פשט הגמרא, ללא קשר לתוספות, כהבנה זו "דמעלין בקודש הוא טעם להכריע אם להדליק כנגד ימים הנכנסין או היוצאין".

¹⁶ השפת אמת על השי"ס ד"ה בגמ' מעלין בקודש.

מי שלא הדליק בלילה הראשון – כיצד ינהג בשאר הימים

המהרי"ל¹⁷ כתב: "מי שלא הדליק נר חנוכה באחד מן הלילות, אותה הלילה אין לה תשלומין", ומדליק בשאר הלילות כשאר בני אדם¹⁸. בספר המנהגים¹⁹ מביא תשובה בשם הרב מנחם ממירזבורג שכתב: "מי שלא הדליק בליל ראשון... ונראה דבליל ראשון שלו מדליק רק אחד ואחר כך לפי הימים שמדליק, ולא מקרי אגודות לפי שיכול להגיד הטעם למי ששואלו"²⁰. מחלוקת זו ניתן לתלות בהבנת הסבר הטעמים הגמרא. הרב מנחם ממירזבורג למד, שאין כל צורך בהיכר הימים בהדלקת הנרות אלא כל ההוספה של הנרות היא רק משום מעלין בקודש, וכהסברו של הגר"א בדעת הרמב"ם, שלמאן דאמר השני אין כלל צורך בהיכר הימים. ולכן מי שלא הדליק ביום הראשון כשבא להדליק ביום השני או השלישי, ידליק רק נר אחד שכן אין לו על מה להוסיף ולהעלות שהרי לא הדליק עד כאן, ומכאן ואילך יוסיף נרות. המהרי"ל למד, שהטעם של מעלין בקודש בא כדי להכריע אם להדליק כנגד ימים הנכנסין או היוצאין, וכדברי בית הלוי, אך לכולי עלמא יש צורך בהיכר הימים בהדלקה, ולכן גם מי שלא הדליק ביום הראשון כשיבוא ביום השני או השלישי ידליק כסדר כל העולם משום הצורך לעשות היכר לימים²¹.

¹⁷ שו"ת המהרי"ל סימן כח ד"ה מי שלא.

¹⁸ כן למד גם האגודה על מסכת שבת ס"י ל"א.

¹⁹ הגהות המנהגים חנוכה אות (יז). ר' יצחק אייזיק טירנא מחבר 'ספר המנהגים' חי באוסטריה (סוף המאה ה"ד - מחצית המאה ה"ו). רבו המובהק היה ר' אברהם קלוזנר, שגם הוא חיבר ספר מנהגים. כן קיבל תורה מפי ר' שלום מנוישטט (המהר"ש), ועוד. ר' אייזיק חיבר את 'ספר המנהגים' שלו במטרה לסכם את מנהגי יהודי אוסטריה לכל השנה על פי מנהגי רבותני, ובעיקר כדי שהוא יהיה כעין מדרך לתפילה ולמנהגי בית הכנסת.

²⁰ מחלוקת זו הובאה בדרכי משה או"ח ס"י תרע"ב אות ג'. ושם כתב הרמ"א על דברי הרב מנחם ממירזבורג, "ואין דבריו נראין". וכך פסק ברמ"א שם בסעיף ב'.

²¹ השפת אמת הביא נפקא מינה זו אך דחה הסבר זה למחלוקת כפי שצינו לעיל שלמד את פשט הגמרא כהסבר בית הלוי בתוס' ולכן לא יכול להיות מחלוקת בזה לפי שיטתו.